

„A földből jő el a mi ragyogásunk”

SZÉCSI MARGIT IMÁK CÍMŰ VERSÉRŐL

Másodszor gyürkőzöm neki a hegymászásnak: másodszor írok Szécsi Margit nagyszabású verséről, az Imákról. Szeretném, ha kemény, hideg ég feszülne a város fölé, s nagy távlatokat kaphatna a szem.

Az Imák — Szécsi Margit életművében a hosszú versek sorába tartozik. Társa a Papírkoronának, a Nagy Virágvágó Gépnek, a Paradicsom nyomorúságának, a Kassákról írt Madár-e az Denevér címűnek, és még tíz-tizenöt, hasonlóan nagy medret vájó versének.

A hosszú versek, első eszmélésünkre, csupán területi kérdésnek minősülhetnek: a költőnek nem húsz, harminc s nem harmincöt sorra, vagy egy szonett megszabott terjedelmére volt szüksége, hogy közlendőjét kifejezhesse, hanem kétszáz, kétszázötven vagy éppen ötszáz sorra. Ez a szabad szemmel dolgozó esztétika azonban tévedés. A hosszú, lírai vers nem a véletlen ajándéka. Ellenkezőleg: a költészet markánsan meghatározható alakzata. A hosszú versben — akár Ginsberg Üvöltésére, Nagy László Menyegzőjére, Juhász Ferenc Szarvas-énekére, Orbán Ottó Kortársakjára gondolok — mindig valamilyen közérzeti, magyarán mondva: politikai kóomlás zajára figyelhetünk. Valaminek a kezdetére vagy az összefoglalására. Robbanásra, leszámolásra, válságra, változásra. A nagyvonalúság tüntető jelenlétére. A hosszú vers a költészet Niagara vízesése. Idegen tőle a tücsökciripelés, a meghitt fájdalmak finomsága, amely a rövid verset áttetszővé és pótolhatatlanná teszi. A hosszú vers — kis túlzással élve — inkább létezési forma, mint költői forma. Mindent magához ragad, mint az áradás: gerendát, vánkost, kalapot, nászagyat, halotti gyertyát, lovat és embert, Isten üzenetét s tegnapi halottakat. Hétköznapiság és emelkedettség úgy változtatják benne egymást, illetve úgy játszanak benne össze, ahogy az árvíz egyszerre tükröz eget, földet, öltetöt s a diófa tetején reszkető kutyát.

Szécsi Imákja kivételesen jó példája a műfajnak.

A verset Szécsi a halott festő barát: Kondor Béla emlékének ajánlja. Valójában nem is az emlékének, de magának a halottnak. Hiszen egyenesen hozzá beszél s a fájdalmas, dühös, ódai dimenziókban mindvégig ő a vers ura, ő az Énből kiszakadt én, a megszenvedett, a kiszenvedett, akit ugyanúgy magáz Szécsi, mint egy korai versében József Attilát. Ő a túlvilági társutas, aki a földön maradóknál is érzékenyebb koronatanú.

Aki tehát a fölfogható szavakon túli jelentését is érteni óhajtja ennek a versnek, ha vázlatosan is, de azt is meg kell tudnia: ki volt Kondor Béla.

Festő, grafikus és költő volt egy személyben. 1931-ben született Pestszentlőrincen, és 1972-ben halt meg Budapesten. Csecsemőfej nagyságúra nőtt meg a szíve, de súlyosabb volt, mint a Történelmi Múzeumban látható ágyúgolyók. Ez húzta le a föld alá.

Rövid élete így is a kiválasztottak élete. A magyar művészet vakoskodó korszakában ő volt a legmesszebbre tekintő sasszem. Átlátva izmusokon — modernkedéseken és fásult hagyományokon —, bátor művészetet teremtett. Munkás környezetben nőtt föl, mint József Attila, ha nem is olyan elárvultban. Peremről indul, mint Szécsi, hogy aztán az egymásra rétegződő osztályok, ízlések, tudatok, előítéletek közetein átréselődve egyetemes hullámkörökig emel-

kedjük. Kondor az emberiség meg-megismétlődő középkorának apokaliptikus vonásait fedezte föl a XX. század arcképén. A civilizáció homlokredőiben az inkvizíciós mogorvaságot. A gépeire, a szerkezeteire büszke kor agyvelejében a kormányozhatatlan zúrnavart; angyalemberek hullását betongödrökbe, vagy a puszta betonra; a Paradicsomot kereső Férfi és Nő megérkezését a roncstelepekre, háborúkba és giccsekbe; a túlbonyolított élet szörnyűségeit. Grafikai látomásai kísérteties és bordélyházi egyszerre. Laboratóriumi és kocsmái. Egy szálkás Bosch-utód, aki a XX. századi Gyönyörök kertjében rakétakilövő állványokat vesz észre, álcázatlan tankokat, meztelen nők jelenlététől meredő ágyúcsöveket s ezzel a lidérces anakronitással nemcsak kifejezi, de le is leplezi korát. Kondor szimbólumokban gondolkodó művész, mint ahogy az emberiség, nagy mítoszai egyúttal újra és újra megismétlődő jelképek is.

Szécsi nem esztétaként, hanem művészként és barátként kapcsolódik Kondorhoz. Az Imákkal együtt eddig négy verset írt hozzá. Az elsőt még valamikor a hatvanas évek közepén, amely hódolat és villonos buzdítás is egyszerre. Megható és vagányos. Íme, a vers ajánlása:

*Hajrá, Samu, gyúrd az ipart,
amíg a Szent Lélek kitart.
E világ tiszta és rohadt
s ha átsugárzod, mint a nap,
szívedre szennye nem ragad,
hajrá, Samu, ne hagyd magad.*

Írt később még egy rövidet, amely levélnek számít, az idegenség gyűrött viaszával lepecsételve. A másik két hosszú verset azonban már a temető iratta Szécsivel. Az Ítélezőt és az Imákat is.

Az Ítélező a siratás verse. Az Imák pedig a morális üdvözülésé. Egy élet halálon túli igazolása. Nem véletlenül utal tehát a cím két olyan imádságra: a Miatyánkra és a bibliai Hiszekegyre — amely a kereszténység ikermonológja. A mindennapi létezése és a halálon túlemelkedő lété. Mindkettő gyakorlatias és érzékfeletti. Természetesen Szécsi csak annyira használja föl a közismert imádságok metaforáit, keretét, emelkedőit, mint a jelenkor ábrázolásában Kondor a középkorét. Ráadásul, amit fölhasznál, rögtön profanizál is. KI VAGY A MENNYESKÉBEN — kezdi a verset, de ezt a miatyánkos áhítatot egy szentségtörő fordulattal így váltja át Kondorhoz szóló személyes hanggá:

*— illene már magát megkeresni
miután betemették földdel és csonttá fagyott a föld,
az ablakba-kitett gyertyán és vörösboron át elröpült a lelke*

Még két másik, nagybetűvel kiemelt sorral is hasonló pálfordulás történik. BOCSÁSD MEG A MI VÉTKEINKET imatöredéke után rögtön ott a villámgyors kérdés: de megbocsátanak-e nekünk? A MIKÉPPEN MI IS MEGBOCSÁTUNK sor pedig egy fanyar grimasszal az arcpirító szégyen mondataira vált át:

*de mennyire megbocsátunk — mi naponta, naponta:
a fűszeresnek, a fásnak, a fenevadnak,
a lakatosnak s a világot lakhatatlanná-tevőnek,
garázskezelőnek, görcsnek, gepárdnak, gombos-harmonikásnak,
rendnek, ruhának, rókafülünek, rókaavadásznak,
árazónak, áruló árunak, áru-kezelőnek...*

Az ima tehát csak indítóul, illetve a második pillanattól kezdve ellenpontul szolgál. Arra kell, hogy az örökkévalóság irányába kilendülő képzeteket a mi

földi valóságunk minél fülsértőbb csikorgások közepette fékezhesse le. Egy-
szóval: a disszonancia eszköze.

A bartóki zenével kapcsolatban már szinte közhellyé koptatva emlegetjük
a fogalmat, de a költészetben ritkán érhetjük ennyire érzékletesen tetten, mint
az Imákban. A disszonancia végső soron mindig drámai. Mindig a békétlenség
és a szétroppanó feszültségek állapota. Esmék és a falakba ütköző koponyák
horzsolódása. Kétségbeesés és remény egymásba ékelődése.

A Szécsi-versben ezzel a disszonanciával együtt jelenik meg korunk egyik
alapfeszültsége: a politika és erkölcs mélypontra süllyedt házassága. A totálissá
váló Politika mindig megtalálja a maga indokait, hogy mért olyan, amilyen,
mért nem árnyaltabb, mért nem alkalmazkodik jobban az egyének, a közössé-
gek óhajához. Szécsi természetesen Kondorban nem az individuális etika hőstét
találta meg ezzel a Politikával szemben, hanem a kör közepére állva ettől a
Politikától kéri számon saját hajdanvolt eszményeit. Mint aki egy jó alkotmá-
nyú, de elrontott szerkezetű országban az alkotmány tisztaságáért pörösködik:

*Hol van az osztály, akiért mi kipirultunk?
akiért fehér ingünk, világos agyvelőnk virult?*

Egy olyan világban, amelyben úgy jelent meg az irónia, mint a cselekedni
nem tudó ember felsőbbrendűségi tudata, Szécsi Margit nem fél a fönti, emel-
kedett hangtól. Verse egyszerre modern és klasszikus pátoszu. Új értékekért
küzd a régiek bevetésével. Ebben a mozgékony küzdelemben mutatkozik meg
igazán a hosszú vers természete. Mint nagyzenekarra írt versenyműben, szóla-
mok indulhatnak benne újukra, megtorlódhatnak, szétválhatnak, keresztezhe-
tik egymást. Nem rettenve vissza az abszurditástól: egy örült képzettel tudnám
legtárgyilagosabban meghatározni a vers belső, lírai „történetét”. Olyan él-
ményt jelent nekem az Imák, mintha Szécsi szerzői estjét egy cirkuszban ren-
deznék meg, ahol maga a költő is föllép. A porondon azonban nem egyik új
verse kéziratával jelenik meg, hanem halott barátja koporsójával. Gyászba öl-
tözötten, de mégis kihívóan, akár egy női torreador. S kérdőre vonva, faggatni
kezd a közönséget: mit tud önmagáról? Mit a halotról? Az önpusztítók ha-
lálba tántorgásáról, akik a szívüket isszák le sikeresen? Mit tud a kontárokról,
a leszerepelt megfutamodókról, a megfeneklett hűségéről, a kútelkekre diszi-
plázt magyar délibábról? S vajon észrevette-e, hogy ama bizonyos gazdasági
álom, amely valaha súlyos zászlókat emelve vonult a nagy tereken, mostanra
kis magánzászlócskákat nyomott legtöbbször kezébe: széttagoltan is legyen idilli
az élet! A bohócok riadt fintorai közben tovább záporoznának a kérdések:
Észrevette-e a nagyérdemű közönség, hogy legtöbbszörünk nem a tudathasadás,
hanem az énhasadás szakít ketté? Az előbbiben még a teljes életünkkel lehet-
nénk jelen, az utóbbiban már csak hazug vállrándítással s kioperált idegekkel.
Fölmérte-e valaki, hogy mi történhetett egy országgal, ha lakosai nemcsak a
gazdasági életükben, de a lelki életükben is kettős gazdálkodást folytatnak?

*Mona Liza nem mosolyog, kettéválik
Erzsike eladónő, Eliza eladja magát*

— — — — —

És ami ebből következik:

*hamis fény, hamis tudat találkozik hamis közegben,
egymást kioltják, ez a kultúrák interferenciája,
országot az ország — kioltja az ember az embert,
a férfit a nő — s mindnyájunkat a közeg,
megfullaszt a szeretet, nincsen útja, se tárgya...*

E sorok zsarnokian számonkérőek. De ez a számonkérés nem egy kisemmi-zett angyal lázadása. Szécsi a saját ifjúsága s nemzedéke eszményeit lármázza föl, hogy történelmien tanúskodjanak mellette. A Kezdetet. A Kezdet fenségét: „nekünk az érdes téglafal is csupa bársony volt, ifjúságunk, népek fiatalsága, édes harag...” Romantika ez a javából, mondhatná bárki. Csakugyan az, nincs mit tagadni. De Szécsi romantikája nem lágy, nem elragadtatott, nem felhőkbe száguldó romantika. Mert ahogy egy dzsungellakó nem lehet sose romantikus: a hűség és a hűtlenség, a kétségbeesések, a dühök, a reménykedések, a megcsúfoltatások, a csakazértis-indulatok dzsungelében élő költő se lehet az. Szécsi hite a tigriscsíkos züllés közelében is a természet önmagába vetett hite marad. Tartás, magatartás. Alaptermészet, mely a „fényes szelek” Magyarországnál alakult ki őbenne s Kondorban is:

*mi a csajkából is virágot ettünk és anyatejet ittunk
úgy is megyünk a sírba, hogy töretlen a világkép*

A Paradicsomból kiűzött Ádám és Éva mítoszi mondatai közé is beillenének ezek a szavak. Már csak azért is, mert az Imák: az Esmékből s a Politikából kiűzöttek verse. Azoké, akiknek a saját arcuk veritékével kell megkeresniük nemcsak a maguk betevő falatját, de a maguk eszméit is. Vannak jószemű kritikusok, akik a Férfi és a Nő mítoszi összhangja miatt Nagy László Menyegzőjével rokonítják a verset. A tisztaságot őrző ifjú pár valóban rokonítható is Szécsi és Kondor kettős arcképéhez. De míg az elsőt a szerelem, ezt a másodikat a barátság őskapcsa köti össze.

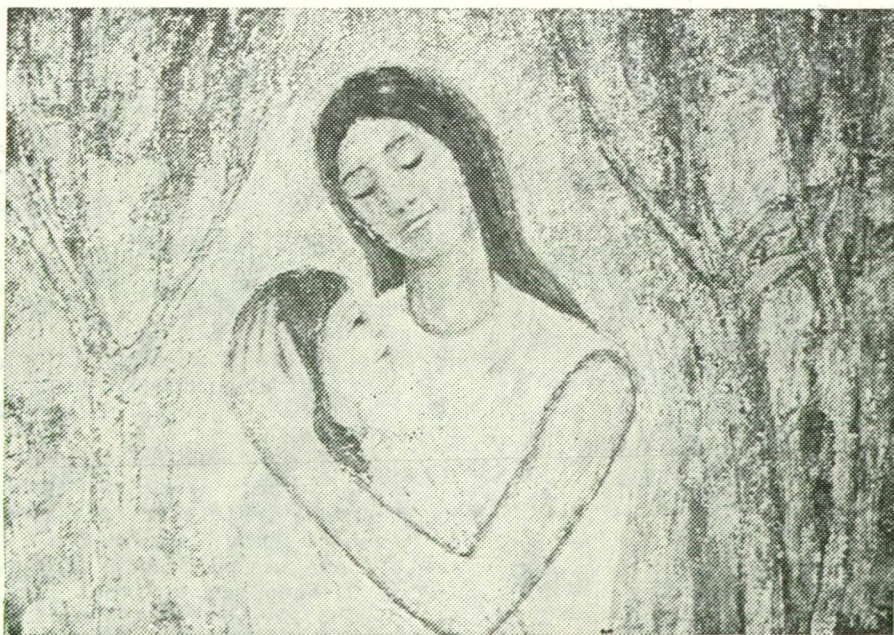
A hasonlóság mellett érdemes azonban a különbségeket is megemlíteni. A Nagy László-i mítosz a Menyegzőben személytelen, a Szécsié pedig az Imákban minden ízében személyes. Szinte sorról sorra dokumentálható. Kondorleveleket és -vallomásokat lehetne idézni, melyekből kiderülne, hogy a démoni erőkkkel és törpeségekkel hadakozó művész, hogyan és miért sodródott a tragédia felé, s e közben is, mint valami görög tragédia hőse, mindvégig megőrizte töretlen hitét az emberi értékekben: a művészet hivatásában, megőrizte a nagyság tudatát, az áldozat szükségszerűségét. Németh Lajos a festőről írt könyvében idéz egy kondori megfogalmazást a Jézus-legendával kapcsolatban: „de a magányos farkasok sorsa a puskalövés vagy az éhhalál. Még a keresztre feszítés is kegyelemteljesnek tűnik, mert emberi kegyetlenkedések közepette szégyenít meg... A Jézus-szimbólum a történelemtől függetlenül igaz, mint a népmesék, a költemények, és ha egy ilyen vágású ember a mai életünket figyelné, nem helyeselné, és joggal. Nem történt változás, csak elperegtek az évszázadok. A bibliai Jézus nem is változtatni akart, hanem ősi tanokat — melyek a közkezen elvesztették fényüket és ezzel érvényüket is — helyreállítani. Természetes, hogy utolérte a társadalom bosszúja, méghozzá azok képében, akik a szent-ségekből hivatalt csináltak maguknak.”

Szécsi nem hasonló vallomásra, hanem a saját ismereteire s tapasztalatára támaszkodva jutott hasonló következtetésekre. A szájharmónikázó és a képeket festő Kondorban ő is meglátta az európai kultúra nagy művészeinek és moralistáinak az utódját. A „katartikus személyt”, aki tudta, hogy csak halálos kimenetelű viaskodásban hitelesítheti saját minőségét. Hisz „csak a földből jó el a mi ragyogásunk”.

A magam számára is meglepetés, hogy az Imákat elemezve folyton valamilyen „tartalomról” kényszerülök beszélni. A hatvanas évek végi és a hetvenes évekbeli Magyarország közérzetéről, lelki szociográfiájáról. A vers esztétikai minőségéről viszont csak elnagyoltan. De talán ez is a hosszú vers természetéből következik. A hosszú vers nem válogató, nem finomkodó. Hömpölyög és fölmutatja a dolgokat. Egymás mellé sodor csillét meg sivatagi napozó ágyat, álmot, sláger, imát, dögletes giccset és klasszikus indulatot, gyerekkort

s az égi-földi dimenziók egységét, konkrét időt és időtlen időt, egyszóval: az élmény kapcsán mozgósítható világot. De ez a szabad képzettársításra emlékeztető módszer mégsem a század eleji szabad asszociációs versek sorsára juttatja a hosszú verseket. Így az Imákat sem, mert ebben a fölgyorsított íráshajzában nem gazdátlan képzetek verődnek egymás mellé, hanem léthelyzetek. Nem képek, hanem megélt létmozzanatok. Egy karácsonyi emlék, egy álombeli rendőrség emléke, egy festmény fölmutatása, beszélgetéstöredék az aranyetszés művészi elvéről, a politika, a társadalom asztaláról fölcspített morzsák, a halál átértékelődése a halál után és így tovább. A hosszú vers a szabad lélegzetvétel verse s egyúttal a szabadságé is. A forma nem esztétikai minőségeket örvényeltet, hanem bennünket.

Meggyőződésem, hogy az Imák ismerete nélkül nemcsak egy nemzedék, de egy ország lelkiállapota is homályban maradna.

FONTOS SÁNDOR: ANYA